

ויש לדייק בשינוי לשון המשניות שב'הרי את עלי כאימא' שנינו 'פותחין לו פתח ממקום אחר שלא יקל ראשו לכך' ואילו כאן נקט התנא 'הרי זה בלא יחל' – משמע שפעמים תקנו חכמים שיהא כנגד גמור ופעמים לא תקנו אלא חומרא בעלמא שצריך התרה.

ואין צריך לומר לדעת רבא לעיל שלא הצריכו התרה אלא לעם הארץ, שודאי אינו נדר גמור, אלא אף לאביי שאין חילוק בין ת"ח לעם הארץ (עתוס) אלא כולם צריכים התרה, אעפ"כ אין זה נדר גמור מדרבנן רק הצריכוהו התרת חכם (ומיושבת היטב לשון הברייתא 'לא אמר כלום' – שאף נדר מדרבנן אין כאן באמת). ונפקא מינה שבכגון זה אין אומרים 'כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון' כיון שלא תקנו כאן דין נדר. ואם נדר על דעת רבים – יש לו הפרה. מה שאין כן בנדר גמור שמדרבנן.

וקל וחומר בנדרים שהחמירו בהם מצד המנהג ולא מדינא דגמרא, שיהא להם התר גם ב'על דעת רבים' (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א קכז, ד).

א. כעין זה יש בתשב"ץ (מובא בב"י רה), להקל בנדר שאינו אלא לעם הארץ, כשנדר מחמת אונס. ע"ש. וכיו"ב בשו"ת רדב"ז (ח"א תרח) לענין שפותחים לו בנולד בנדר כזה שלא חל מן הדין, אלא שהם לא דיברו לדעת אביי.

ב. מבוואר בר"ן (טו): שבנדר על דבר שאין בו ממש החל מדרבנן, אף על פי שמתבטלת מצוה מהתורה עי"כ, עקרו חכמים ב'שב ואל תעשה'. ונראה לכאורה שזהו רק ב'בל יחל' דרבנן אבל בנדר שהצריכו חכמים התרה לעם הארץ, לא שמענו שיש בכחו לעקור דבר מהתורה.

'אל ישן היום שמא ישן למחר... כי לא מזדהר – בתנאה'. אף על פי שבמגרש על תנאי אין חוששים שמא לא תקיים התנאי אלא נישאת לאלתר – שונה איסור אשת איש החמור, הלכך אין חוששים שתעבור, משא"כ בנדרים (עפ"י ראשונים בגטין פג).

הריטב"א כתב לחלק בין תנאי 'שלא אישן' שאינו בידו כל כך, לשאר תנאים. וכבר תמחו מהמשך הסוגיא בתנאי ד'אם אלך למקום פלוני'. ויש מי שפירש (הגר"א יפהן בהערותיו על הריטב"א) שמחלוקת הסוגיות בדבר, והריטב"א אמר לפי משמעות הסוגיא בגטין שלרב יהודה אף בגט יש לחוש שמא לא תקיים התנאי, אבל רק בתנאי שאינו בידו כל כך. פירוש אחר בדברי הריטב"א ע' בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"א קכג.

דף טו

'שבועה שלא אישן שלשה ימים, מלקין אותו וישן לאלתר'. הר"ן (יד: כה.) והרשב"א כתבו שזה דוקא בשבועה אבל בנדר לא מצינו שהוא אסור, ולכן הנודר 'קונם עיני בשינה לעולם' – אינו בכל יחל. וכבר ציין הגרעק"א לדברי התוס' בגטין (לה. ד"ה ונודרת) שכתבו שלוקין על נדר כזה (אף בטרם ישן). ויש להבין במה נחלקו.

אפשר שהר"ן והרשב"א הולכים לשיטתם (בסמוך ובר"ן לה. וכ"מ ברשב"א ובר"ן לו. גבי מודר קטן) שהמדיר את חברו בהנאה והנהו – המודר בלבד לוקה ולא המדיר, שלא כשיטת הרמב"ם. ויש לפרש מחלוקתם שלהר"ן איסור בל יחל ענינו לקיים את האיסור שהנדר החיל, ולכן אין עובר אלא הנהגה וכמו בכל איסורי הנאה, שהרי הנדר יצר איסור הנאה והעובר עליו – לוקה. והנודר, אף שהכשיל את הלה באיסור הרי לא נהנה. ולשיטת הרמב"ם יש לפרש שמהות איסור בל יחל הוא חילול הדיבור, לא העבירה על מה שדיבורו יצר. ולכך על אף שלא הוא זה שנהנה מ"מ בזה שהנהגה את חברו חילל את דיבורו.

לפי הגדרה זו האחרונה, מובנים היטב דברי התוס' שכשנדר דבר המנוגד למציאות הרי בזה עצמו שדיבר

שוא – חילל את דברו, שאין הפרש בין המחלל דיבור שדיבר ובין מדבר דיבור מחולל, שניהם עושים את דברם חולין.

לעומת זאת הר"ן כפי שיטתו בהבנת איסור בל יחל, כותב מצד הסברה שאין איסור זה נוהג בנדר שוא כי הרי נדרו לא החיל מאומה (כמדומני שכתב כן בקונטרס היקר 'יונת אלם' (לקדוש ר"י קרפילוב) ואינו תח"י כעת. וכן באר מחלוקת הרמב"ם והר"ן הגרי"ק זצ"ל בשערי תבונה יט ובקהילות יעקב נדרים טו.
א. יש להעיר שמפרש"י (בד"ה והאמר) נראה כדברי התוס' בגטין שהגודר נדר שוא לוקה, ומאידך משמע מדבריו (בד"ה הלכה) שהנהגה לוקה ולא המהנה.

אך כבר ידוע שפרש"י על נדרים נשתרבו בו טעויות ואין לדקדק בו. ויש אומרים שאינו לרש"י (ר"ב אשכנזי בהגהותיו. וכן הביאו כמה אחרונים פירוש זה בשם 'המפרש' – בית יוסף חו"מ קפו [ודחה שם פירושו בתוקף וכתב דלא חש לקמחיה ולא חיישינן לפירושו. משמע שנקט שם שאין זה רש"י. והגם שהב"י עצמו ביו"ד (רג ריז) הביאו בסתם בשם רש"י, י"ל שתלמיד הוא שכתב פירושו עפ"י פרש"י]; מג"א תקצא סק"ז; משיב דבר ח"א ח). אך כמה מגדולי האחרונים הביאוהו על שם רש"י (ע' למשל מהרש"א ב"ב פח. וכן הגרע"א וקרן אורה). וע"ע כנסת הגדולה חו"מ קפו; שם הגדולים; שלמי נדרים לא: וזו לשון הגרמ"פ (אגרות משה או"ח ח"ד קטו): 'ועיין בפרש"י שם בנדרים שכתב... אבל ידוע שפירוש רש"י הנדפס בנדרים הוא פירוש מוטעה בכמה מקומות ואינו מרש"י או שאיזה מעתיק טועה ומשבש, בכל אופן אין לסמוך על לשונו. ואם היה העתקה מפרש"י פשוט שהיה הגירסה שם...!'

ב. משמע ברמב"ם (הא' נאסר על שמעון שיהנה בראובן. ואם עבר ונהנה אינו לוקה) שאעפ"י שאין המודר מוזהר על בל יחל, נאסר מלהנות משום איסור חפצא שחל על התפץ כלפיו. ואיסור זה אינו שייך בדוקא לאוהרת הגברא שלא לחלל דברו. [הר"ן הקשה על דברי הרמב"ם, מהמבואר בגמרא (לה) שהאוסר בקונם על חברו ונתנו לו – לא מעל הנותן מפני שאין האיסור עליו. הרי שאין איסור בל יחל על המדיר אלא על זה שנאסר. ולכאורה ראיתו אינה מובנת הלא המקבל לא נהנה בפועל וגם לא זכה בחפץ כפי שאמרו שם 'איסורא לא בעית', וא"כ מדוע שיעבור הנותן. אך כוונתו מכך שנימקו בגמרא שאין האיסור חל על הנותן, הא אילו היה עליו האיסור היה מועל, וע"כ שעדיין לא נחתה הגמרא לסברא דלא ניהא להו דליקני. ע"ש].
ג. עוד במחלוקת הראשונים מי עובר בכל יחל, מפשט לשון הנמוקי-יוסף (ב"ב קלג:). נראה שנקט שהמדיר המהנה עובר. וברשב"ם שם (קלד. ד"ה ויהא עון) משמע ששניהם משתתפים באיסור.
ע"ע בספר זכר יצחק ח"ב מו, א בישוב קושיות הר"ן על הרמב"ם. וע"ע בשו"ת אבני נזר יו"ד סוס"י ש, בחודשי הגר"ח על הש"ס נדרים סי' קצו.

זמי איכא בל יחל מדרבנן? אין, והתניא דברים המותרין ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתיר בפניהם שנאמר לא יחל דברו. מדובר כאשר יודע שהדבר מותר מן הדין ואוסרו על עצמו לסייג או על דרך הדקדוק וההחמרה, אבל אם סבור על דבר המותר שהוא אסור – מתירים לו ואין ראוי להניחו במצב זה, שאין ראוי לקבוע הטעות בשום פנים (עפ"י שו"ת הרמב"ם שח וש"פ – עפ"י הירושלמי פסחים ד,א).

ועל כן מי שנוהג להתענות בכל שנה קודם ראש השנה או בין כסה לעשור וכד', ובשעה שהתחיל הדבר היה בדעתו לנהוג כן לעולם, אפילו נהג פעם אחת בלבד – צריך התר על ידי שלשה הדיוטות (שו"ת מהר"ם מרוטנברג צה, ומובא בפוסקים) ויפתח המתיר בחרטה, שמתחרט על שנהג כן לשם נדר (עפ"י רא"ש פסחים ד,ג. הובא ביו"ד ריד, א).

ויש דעה הסוברת שאם טעה בדבר המותר וסבר שהוא אסור – צריך להתיר לו כעין התרת נדרים, ואם ידע שמותר ונהג בו איסור – אין מתירים לו אפילו כעין התרת נדרים שהרי זה כאילו קיבל על עצמו באיסורים שאסרתם תורה שאין להם התר לעולם (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א צה, בפירוש דברי הירושלמי 'מתירים'

ו'אין מתירים' – על פי חכם. וכן צדד הר"ן בפסחים פ"ד, כפי שפירש הב"י ריד). והמנהג כסברא ראשונה (הגהת רמ"א ביו"ד שם. וכתב הר"ן שאף אם נפרש בירושלמי כפירוש השני, מכל מקום מתלמודנו אין נראה כן שהרי אמרו שאיסורו משום בל יחל דברו א"כ משמע שמועיל לדבר התר כמו לשאר נדרים).

לכאורה נראה בתשובת הרשב"א שם במה שכתב שאין מתירים לו כלל, שמדובר במנהג שנהגו אנשי המקום ולא במנהג פרטי של חומרא והנהגה טובה, כי במה זה חמור יותר מאילו נדר בפירוש, ורק מנהג המקום נעשה כתורה שאין לו התרה. וכן יש לפרש דבריו בתשובה שבח"ג רלו. וצ"ע בב"י ובשו"ע שנראה מסתימת דבריו שלא חילק בין מנהג הציבור למנהג של יחיד.

ומסתבר שכל זה אמור רק במנהג שנהגו איסור בדברים המותרים, אבל הנהגת עשייה, כגון שנהגו לעשות הידור מצוה מסויים, לא מצינו בגמרא ובפוסקים שיהא בזה בל יחל מדרבנן [רק במצוה ממש כגון צדקה, וכן תלמוד תורה לדעת הר"ן, שיש בהם דין 'נדרי צדקה', שי"ך לתקן גם במנהג בלא אמירה, אבל לא בהנהגת הידור בעלמא שאין בו דין נדר אפילו קיבל בפירוש].

ועוד מסתבר שדין זה אמור דוקא כשלא קבל כלום מתחילה, אבל אם קיבל בפה ונהג איסור מחמת נדרו, והוברר שאין בנדרו כלום, כגון שאמר בלשון שבועה וכד' – אין בדבר איסור מצד המנהג, כי מנהגו לא היה אלא על דעת הנדר והרי הנדר אינו כלום (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א קכז, ט. ע"ש באריכות). ויש שנראה מדבריהם שבכל הנהגה טובה של עשייה, גם כן הרי זה כנדר מצוה (עפ"י שו"ת ר"ש אייגר ג לענין מנהג אמירת שיר היחוד; שלמי נדר ה).

דף טז

'קסבר שלא אוכל נמי משמע שתי לשונות; היו מסרבין בו לאכול ואמר לא אכילנא לא אכילנא ואמר נמי שבועה בין שאוכל בין שלא אוכל הדין אכילנא משמע דאמר'. פירוש, כשאמר מתחילה 'לא אכילנא?!' בתמיהה, מפרשים כאילו אומר למפצירים בו וכי נשבעתי שלא אוכל – ודאי אוכל (עפ"י פירוש הרא"ש. ובר"ן נראה שגרס 'אכילנא' כגירסה השניה שברא"ש).

'מהו דתימא מיקם לישנא היא דאיתקיל ליה, קמ"ל. כתב הרא"ש בפירושו שאין מאמינים לו באמרו נתקלתי בלשוני ונתכוונתי לומר שאוכל. ואילו התוס' בשבועות (ב) חולקים וסוברים שנאמן לומר כן (וע"ש במהרש"א).

והקשה הב"ח (יו"ד רלז) מדברי הרא"ש עצמו בפסקיו (בשבועות כו) שאם נדר אדם מפת חטים ואחר כך אמר שהתכוין לידור מפת שעורים אלא שטעה בלשונו – מותר בזה ובזו. הרי משמע שנאמן אדם לפרש כוונתו להפך ממשמעות לשונו?

ויש לומר שלעולם לדעת הרא"ש אינו נאמן [וכמו שפסק הרמ"א ביו"ד ריו, לו עפ"י הרא"ש], רק בינו לבין עצמו כיון שיודע את האמת שלא היתה כוונתו לדבריו – מותר לו ליהנות הגם שבית דין אינם מאמינים לו. ואף כאן לא אמר הרא"ש אלא שאינו נאמן לנו אבל הוא כשלעצמו מתנהג לפי ידיעתו. וכדוגמת מה שכתב בספר בכור שור (יבמות פד, הובא בפ"ת יו"ד קכז, ז) שכשיש עדים על דבר מסוים שאסור באכילה, ואדם אחד ראה ויודע בודאות שהדבר מותר, אף כי ב"ד לא יאמינוהו כנגד השנים, מותר לו בינו לבין עצמו לאכול (שבט הלוי ח"ב קט וח"ו קמב – עפ"י תורת חיים בשבועות שם).

בתורי"ד (להלן יח.) כתב שאינו נאמן לומר לאחר זמן נתקלתי בלשוני כיון שבשעת מעשה שתק. ושמא יש לפרש גם כוונת הרא"ש כן במה שכתב שאינו נאמן 'בתר הכי', הא אם אמר מיד שכך כוונתו נאמן. ובוה יש להשוות דבריו עם פסקיו בשבועות.